

הרב יהודה זולדן

יום טוב שני בגוש קטיף?*

מבוא

א. גבולות הארץ לענין יום טוב שני

1. שיטת הרמב"ם

2. שיטת הריטב"א

ב. יום טוב בעזה

ג. יום טוב בחבל עזה ובישובי הנגב והערבה

סיכום

מבוא

בארץ ישראל המנהג הוא לעשות יום טוב אחד, ואלו מחוץ לגבולותיה של א"י, בגלויות השונות, עושים יומים. המקור הוא בדברי ר' יוחנן בגמרא בראש השנה (כא ע"א):

כל היכא דמטו שלוחי ניסן ולא מטי שלוחי תשרי, לעבדו תרי יומי.

זאת על אף שאנו בקיאים כיום בחישוב החודשים.¹ מהם גבולותיה של ארץ ישראל לענין יום טוב שני של גלויות, על פי מה נקבע הדבר, והאם בעזה ובסביבותיה יש לנהוג יום אחד או יומים? בנושא זה עסקו ראשונים רבים. אנו נתמקד בשתי שיטות בלבד – שיטות הרמב"ם והריטב"א.²

* מאמר זה פורסם בספרו של המחבר: מלכות יהודה וישראל, "גבולות ארץ ישראל לענין יום טוב שני", עמ' 404-413.

1. ביצה ד ע"ב; רמב"ם הל' קידוש החודש ה, ה-ו; שו"ע או"ח סי' תצו סעי' א.
2. רוב הראשונים נקטו בכיוונו של הריטב"א. בסיכום שיטותיהם ראה: הרב שלמה גורן, משנת המדינה, עמ' 152-171. ראה עוד: הרב י"ד פריד, יום טוב שני כהלכתו, ירושלים תשמ"ח.

יום טוב שני בגוש קטיף

א. גבולות הארץ לענין יום טוב שני

1. שיטת הרמב"ם

הרמב"ם בהל' קידוש החודש ה, ט-יב:

ט. אין עשיית יום טוב אחד תלוייה בקריבת המקום, כיצד אם יהיה מקום בינו ובין ירושלם מהלך חמשה ימים או פחות שבודאי אפשר שיגיעו להן שלוחין, אין אומרין שאנשי מקום זה עושין יום טוב אחד, שמי יאמר לנו שהיו השלוחים יוצאין למקום זה, שמא לא היו השלוחים יוצאין למקום זה מפני שלא היו שם ישראל ואחר שחזרו לקבוע על החשבון ישבו שם ישראלים שהן חייבין לעשות שני ימים, או מפני שהיה חירום בדרך כדרך שהיה בין יהודה וגליל בימי חכמי משנה, או מפני שהיו הגוים מונעין את השלוחין לעבור ביניהן.

י. ואלו היה הדבר תלוי בקריבת המקום היו כל בני מצרים עושין יום אחד, שהרי אפשר שיגיעו להם שלוחי תשרי, שאין בין ירושלם ומצרים על דרך אשקלון אלא מהלך שמנה ימים או פחות וכן רוב סוריא, הא למדת שאין הדבר תלוי בהיות המקום קרוב.

יא. נמצא עיקר דבר זה על דרך זו כך הוא, כל מקום שיש בינו ובין ירושלם מהלך יתר על עשרה ימים גמורים עושין שני ימים לעולם כמנהגם מקודם, שאין שלוחי כל תשרי ותשרי מגיעין אלא למקום שבינו ובין ירושלם מהלך עשרה ימים או פחות, וכל מקום שבינו ובין ירושלם מהלך עשרה ימים בשוה או פחות שאפשר שהיו שלוחין מגיעין אליו, רואים אם אותו המקום מארץ ישראל שהיו בה ישראל בשעת הראייה בכבוש שני כגון אושא ושפרעם ולוד ויבנה ונוב וטבריה וכיוצא בהן עושין יום אחד בלבד, ואם אותו המקום מסוריא כגון צור ודמשק ואשקלון וכיוצא בהן, או מחוצה לארץ כגון מצרים ועמון ומואב וכיוצא בהן, עושין כמנהג אבותיהן שבידיהן אם יום אחד יום אחד ואם שני ימים שני ימים.

הרב יהודה זולדן

יב. מקום שבינו ובין ירושלים עשרה ימים או פחות מעשרה והוא סוריא או חוצה לארץ ואין להם מנהג, או שהיא עיר שנתחדשה במדבר ארץ ישראל, או מקום ששכנו בו ישראל עתה, עושין שני ימים כמנהג רוב העולם, וכל יום טוב שני מדברי סופרים ואפילו יום טוב שני של ראש השנה שהכל עושין אותו בזמן הזה.

מדברי הרמב"ם עולה כך:

- א. עד עשרה ימי הליכה מירושלים לכל צדדיה, בתוך ארץ ישראל ובגבולות בית שני — עושים יום אחד. דוגמאות: אושא, שפרעם, טבריה.
- ב. עד עשרה ימי הליכה מירושלים לכל צדדיה בארץ ישראל אך לא בתוך גבולות בית שני — תלוי במנהג המקובל, יום או יומים. דוגמאות: צור, דמשק, אשקלון.
- ג. עד עשרה ימי הליכה מירושלים לכל צדדיה, ולא בארץ ישראל — תלוי במנהג המקובל יום או יומים. דוגמאות: מצרים, עמון ומואב.
- ד. עד עשרה ימים הליכה או יותר מירושלים ולא בארץ ישראל וגם אין להם מנהג עושים יומיים.
- ה. עד עשרה ימי הליכה מירושלים במדבר ארץ ישראל או מקום ישוב חדש בארץ ישראל שלא היה בבית שני, עושים יומיים.
- ו. למעלה מעשרה ימי הליכה מירושלים – עושים יומיים.

ביחס לעזה, על פי הרמב"ם עלינו לדון אותה (על פי קרטיון ב') כמקום שהוא במרחק עד עשרה ימי הליכה מירושלים, אך הוא מחוץ לגבולות עולי בית שני. הרמב"ם מזכיר באחת הדוגמאות את אשקלון כמקום שהוא מחוץ לגבולות בית שני.³ העיר עזה היא דרומית לאשקלון. לפי קרטיון ב' יש לבדוק מה היה המנהג בעזה, יום או יומיים?

3. גיטין ב ע"א תוד"ה אשקלון, לשיטת ר"ת וראשונים נוספים שם. הריטב"א, הרשב"א, הר"ן תוס' רי"ד, תוס' רא"ש ומאירי. רמב"ם הל' תרומות א.ה. הרב יוסף טיראני, שו"ת מהרי"ט, חלק א סימן מז כותב שתחומי עזה נכבשו ע"י עולי בבל. ראה עוד במאמרו של הרב יעקב אריאל "קדושת חבל ימית וחוף עזה — מצוות והתיישבות" בספר זה.

2. שיטת הריטב"א

הריטב"א בראש השנה יח ע"א (ד"ה על אלול) ובסוכה מג ע"א (ד"ה ופריק) חולק על הרמב"ם ולפיו, למרות שלא לכל המקומות בארץ ישראל הגיעו שלוחין, ולהיפך ישנם מקומות בחו"ל הקרובים לארץ ישראל אליהם כן הגיעו השלוחים, המנהג הוא שבכל מקום בארץ ישראל עושים יום אחד ובחו"ל עושים יומים. מהריטב"א משמע שגבולותיה של ארץ ישראל הם גבולות כיבוש ראשון או אולי גבולות ההבטחה, וזאת מאחר שהוא מזכיר בדבריו את חזרת עולי הרגלים לנהר פרת (תענית י ע"א). בגאונים מצינו תשובה ברורה לשאלה זו, בשם גאון ששמו ר' יוסף:

ושמא מימות יהושע בן נון, כך הנהיג את כל היוצאים ומשתהים חוצה לארץ לעשות... ולזאת אמרו רבותינו שלחו מתם אל תשנו מנהג אבותיכם.⁴

מדברי הגאונים הללו עולה שגבולות א"י לענין יום טוב שני הם גבולות כיבוש ראשון מימות יהושע בן נון. אפשרות אחרת לומר, שגבולות א"י לענין יו"ט שני של גלויות הם גבולות ההבטחה, אלא שזה נהג בפועל מימות יהושע ואחריו בימי הנביאים.⁵ אם מתאימים את דברי הריטב"א עם הגאונים, הרי

4. תשובות הגאונים גנזי קדם ח"ד עמ' 36-37; אוצר הגאונים לביצה ד ע"ב, עמ' 4-9. מדבריו משמע שאלו שני טעמים שונים: (א) מנהג אבותינו. (ב) שמא יחזור הדבר לקלקולו. כך עולה גם מדברי התוס' בתענית ב ע"א ד"ה מאימתי, הכותב: "ואע"ג דבקיאינן בקביעא דירחא, גזרה שמא יחזור הדבר לקלקולו או משום מנהג אבותינו בידינו כדאייתא בפרק קמא דביצה". עי' שם במהר"ץ חיות שהעיר שבפשט הגמרא בביצה משמע שזהו טעם אחד. כך הבינו בפשטות רוב הראשונים. רש"י בביצה ד ע"ב ד"ה דגזרי; רבינו חננאל שם; תוס' סוכה מג ע"א ד"ה לא. כך עולה גם מדברי הרמב"ם הל' קידוש החודש ה, ה, ורמב"ם הל' יום טוב א, כא; חינוך מצוה שא.
5. הירושלמי בעירובין ג, ט דורש על הפסוק (שיר השירים א, ו): "בני אמי נחרו בי שמוני נוטרה את הכרמים - מי גרם לי להיות נוטרה את הכרמים: על שם כרמי שלי לא נטרתי. מי גרם לי להיות משמרת שני ימים בסוריא? על שם שלא שמרתי יום אחד בארץ, סבורה הייתי שאני מקבלת שכר על שנים, ואיני מקבלת שכר אלא על אחת". וכן הוא בשיר השירים רבה (פ"א, ג). מדברים אלו עולה שיום טוב של גלויות נועד להבחין בין א"י לחו"ל ואיננו תלוי באופן ישיר באפשרותם של השליחים להגיע למקומות השונים, וכך מוסבר מדוע גם כיום נשארה תקנה זו במקומה. המקובלים הסבירו את הצורך ביום טוב שני של גלויות, בכך שקדושת יו"ט הנמצאת בארץ ישראל איננה יכולה להופיע

הרב יהודה זולדן

שמחלוקת הריטב"א והרמב"ם היא לא רק בשאלה כיצד יש לנהוג במקומות שונים, אלא שאלה עקרונית יותר – על בסיס מה נקבעים גבולות הארץ לענין יו"ט שני של גלויות. לדעת הרמב"ם הבסיס הוא גבולות כיבוש שני, ואילו לדעת הריטב"א והגאונים הבסיס הוא גבולות כיבוש ראשון, או גבולות ההבטחה. ברובד אחר, האם הגבולות הם על בסיס ההתיישבות בפועל, או על בסיס גבולות הארץ המובטחת מבלי קשר להתיישבות בפועל. לדעת הריטב"א והגאונים ברור הוא שדרומית לאשקלון – עזה וסביבותיה, נהגו יום אחד, וממילא כך יש לנהוג כיום, ואילו לדעת הרמב"ם יש לבדוק מה היה המנהג דרומית לאשקלון מאחר שאזור זה הוא בתוך מרחק הליכה של עד עשרה ימים מירושלים, אך לא בתוך גבולות בית שני.

החזון איש, כותב שהמחלוקת בין הרמב"ם לריטב"א איננה כ"כ קיצונית, גם אם נתעלם מההבחנה העקרונית האם גבולות ארץ ישראל לענין יום טוב שני נקבעים ע"פ גבולות בית ראשון או בית שני. לדבריו, הריטב"א לא התכוון לומר שקביעת ההבחנה בין ארץ ישראל והגלויות נובעת מפני שבכל מקום הולכים אחר הרוב, אלא שכך היתה קביעתו של הלל, להקל בארץ ישראל במקום ספק, ולהחמיר בחו"ל במקום ספק. ההבדל בין הרמב"ם והריטב"א הוא בכך שלדעת הריטב"א גם בארץ ישראל במקום בו היה ידוע שנוהגים יומיים, לאחר התקנה עושים בארץ ישראל בכל מקום יום אחד, ואילו לרמב"ם דוקא במקום בארץ ישראל שיש ספק אם נהגו בו יום או יומיים אז עושים יום אחד. אך אם היה ברור שמקום מסוים בארץ ישראל נהגו לעשות יומיים, אזי ממשיכים גם כיום לנהוג בו יומיים.⁶

חידוש זה של החזון איש קשה להולמו בהבנת הרמב"ם, מפני שהרמב"ם בהל' קידוש החודש ה, יב כותב שאם יש מקומות שהם במרחק הליכה עד עשרה

בקלות בגלות בשל חומריותה וגשמייתה ואשר על כן יש לעשות בחו"ל יומיים. עיין שער ההלל לסידור הרש"ז (תורה אור בשם האדמו"ר הזקן הלכות השכמת הבוקר סי' ב); הראי"ה קוק, אגרות ראי"ה ח"ב עמ' רצה, שג, וחבש פאר (מהדורת חושן, דף לט ע"ב); שיחות הרב צבי יהודה (בשלח תשכ"ז, בהשלמות); הרב עובדיה הדאיה, שו"ת ישכיל עבדי ח"ו סי' ב סעי' ב ס"ק י-יד.
6. חזון איש או"ח סימן קלב.

יום טוב שני בגוש קטיף

ימים מירושלים ואין להם מנהג קבוע, עושים יומיים כמנהג רוב העולם, ולא יום אחד כפי שטוען החזון איש. ברור שלפי הריטב"א במקרה כזה ינהגו בארץ ישראל יום אחד.

ב. יום טוב בעזה

כאמור, אין ספק לדעת הריטב"א שבעזה ובסביבותיה יש לנהוג יום טוב אחד, ואילו לדעת הרמב"ם הדבר תלוי במנהג. מה היה המנהג בעזה? בספרות השו"ת מצאנו מספר תשובות מהם יש ללמוד על מנהג בני עזה ביום טוב.

הרב דוד בן זמרה, נשאל האם עזה היא מארץ ישראל, ומסקנתו שעזה היא מארץ ישראל שכבשוה עולי מצרים, ובסוף תשובתו כותב כך: 'ואין להביא ראיה ממה שאין עושים (= בעזה) שני ימים של גלויות, שאין דבר זה תלוי בארץ ישראל אלא במקומות שאין דרין רוב ישראל והיו השלוחים הולכים להם וכן כתב הרב ז"ל בהל' קידוש החודש'.⁷

הרב לוי בן חביב, נשאל על אופן קריאת התורה בחול המועד סוכות בארץ ישראל, ובתשובתו מציין את מנהג עזה, וכך כתב: "גם חקרתי לדעת מנהג עזה ואמרו לי שהוא זה. שביום ראשון של חולו של מועד שהוא יום שני לחג".⁸ מכאן עולה בבירור גם כן שבעזה נהגו יו"ט אחד ולא שנים שהרי יום השני לחג הוא אצלם יום ראשון של חול המועד ולא יום טוב שני.

הרב יעקב בן צבי עמדין, כותב: "שפשיטא שעזה לא מכלל גולה נחשבת, הלא מעצם ארץ ישראל הוא".⁹ לפיו ברור שבעזה נהגו יום אחד

7. שו"ת הרדב"ז ח"ד סי' אלף קה. תשובת רדב"ז זו מופיעה גם בספר א"י בספרות השו"ת, ח"ב עמ' פו, ובהערה 11 ציין העורך הרב ישראל שציפנסקי לתשובת הרמב"ם, פאר הדור סי' קו, שכתב שעזה כארץ ישראל לענין יו"ט שני. המעיין בתשובה שם יראה שהעיר בה עוסק הרמב"ם היא צור ולא עזה ואין הוא נשאל על עזה כלל. תשובה זו גם מופיעה בשו"ת הרמב"ם סי' קכה, בגירסה שונה במקצת. אמנם ניתן להבין מתוך התשובה שבמקום בו נהגו יום אחד כך יש לנהוג גם כיום. אך אין הוא מזכיר מפורשות את עזה.

8. שו"ת הרלב"ח סי' מט.

9. מור וקציעה או"ח סי' שו. ראה בדבריו גם בשו"ת שאילת יעב"ץ ח"א סי' קסת.

הרב יהודה זולדן

מאחר "שהם ואשר כמוהם שנתיישבו בערי פלשתים לא הוצרכו לשלוחים כי קרובים המה למקום בית דין בירושלים וכל שכן יבנה שאינם רחוקים אפילו מהלך יום אחד".¹⁰

בעש"ק מצורע בשנת תרמ"ג, לקראת חג הפסח הקרב, נשאל הרב שמואל סלנט, ע"י הרב חנוך זונדל סלנט, האם יש לעשות יומים יו"ט בעזה, ובתשובתו הוא מאריך לדון אם עזה היא מאי והאם השלוחים היו מגיעים לשם, ולבסוף כותב:

ואם כן עזה, שזה ששים שנה שנתבטל הישוב בה, ועתה נתחדש בה ישוב בני ישראל, לפי דעתי שאם אלו שנתיישבו בה הם כבר ישבו וקבעו דירה בפעיה"ק ירושת"ו, ונהגו יום אחד יו"ט, אם כן גם בעזה יכולים לקים מנהג ירושלים ת"ו יום אחד של יום טוב לבד, אפילו אם עשרה ראשונים לבד היו פעיה"ק ירושת"ו, יכולים לקבוע יו"ט אחד דוקא, אף אם אח"כ יבואו מחו"ל כמה וכמה אנשים, יהיו נגררים אחר עשרה ראשונים ויעשו יו"ט אחד כמוהם. ואולם אם העשרה ראשונים הם מחו"ל שהלכו לשם בתחילה ולא קבעו דירה פעיה"ק כלל מי יוכל להתיר להם שלא יעשו רק יום אחד ויאכלו חמץ ביום השמיני...וכל הבאים אחריהם ינהגו כמוהם.¹¹

הרב שמואל סלנט ביקש את חות דעתו של הראש"ל צ"צ הרב יעקב שאול אלישר, ואף הוא מגיע למסקנה דומה.¹²

10. השערי תשובה או"ח סימן תצו ס"ק ה הביא את מחלוקת הרדב"ז והמהרי"ט וכתב שהיעב"ץ דחה דברי המהרי"ט "ונתחזק במעוז לומר שהיא ארץ ישראל".
11. תורת רבינו שמואל סלנט, חלק א סימן י. ראה שם (סעיפים ד-ו) תשובות מאת נכדו, הרב יחיאל מיכל טיקוצ'נסקי, בעניני יו"ט שני במושבנות חדשות.
12. תשובה זו מופיע בספר תורת רבינו שמואל סלנט, חלק א, סימן י, סעיף ג. ונדפסה בספרי המחבר, שו"ת ישא איש או"ח סי' ה, ושמחה לאיש או"ח סי' ה. הרב עובדיה הדיה, שו"ת ישכיל עבדי, ו, או"ח סי' ב מצוטטת תשובה זו מהרב ישא ברכה בספר ושמחה לאיש או"ח סי' ה. הזכירה גם הרב חנוך זונדל גרוסברג, "גבולות הארץ לענין יום טוב שני של גלויות", סימן כא; (הנ"ל, נעם, ו, עמ' קס-קעא). ראה עוד: נ' אפרתי, משפחת אלישר בתוככי ירושלים, ירושלים תשל"ה, עמ' 95-99.

יום טוב שני בגוש קטיף

הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל, נשאל ע"י דר' רוזנבוים מעזה, ב"ג ניסן תרצ"ו:

אם העיר עזה כגבול של ארץ ישראל הישן, בכדי לדעת איך שעליכם היהודים הראשונים בעזה לנהוג בימים טובים יום אחד או גם יו"ט שני של גלויות.

הרב עוזיאל מציין לדברי הרמב"ם בהל' קידוש החודש ה, יא-יב הכותב שצריך לבדוק מה היה המנהג בעזה יום או יומים. הוא מציין את תשובת היש"א ברכה, ותמה על כך שהרי רק במנהגי איסור והיתר כתבו הפוסקים שהולכים אחר הרוב, אבל חיוב יו"ט שני של גלויות תלוי אם בעבר נהגו כך במקום או לא. מסקנתו היא:

ומעתה דון מינה לעיר נדונו שם בעיר עזה שהעידו בגודלם שהיו עושים יו"ט אחד, ודאי שזאת הוכחה ברורה שהיו מגיעים השלוחים שם, ולא מטעם מנהג לחוד. ולכן אפילו שנתבטל הישוב זה כשישים שנה, עתה כשחזר הישוב, עליהם לעשות כמנהג אבותיהם בזמן שהיו מגיעים השלוחים לשם.¹³

כך פוסק גם הרב אליעזר ולדינברג שבעזה נהגו יום אחד.¹⁴ הוא מאריך לדון בשאלה זו וכותב שבכל שטח עולי בבל נהגו לשיטת הרמב"ם יום אחד. אך אם יש ספק שאולי הגיעו לשם השלוחין עושים יום אחד גם אם יש ספק אם היה במקום ישוב. רק אם ברור שלא הגיעו שלוחין לשם, וברור הוא שלא היה שם ישוב, אזי עושים יומים.

13. שו"ת משפטי עוזיאל או"ח תנינא סי' סו; תשובה זו הודפסה שנית בפסקי עוזיאל סי' כג. העירני חגי הוברמן שתאריך תשובה זו דורש עיון, מאחר שהישוב היהודי בעזה נפסק בשנת תרפ"ט ואילו שאלה זו נשאלה בשנת תרצ"ו. יתכן שהיה נסיון לחדש את הישוב שם שהרי בשאלה כותב הרב בצמ"ח עוזיאל: "איך שעליהם היהודים הראשונים בעזה לנהוג בימים טובים". או שיש כאן טעות דפוס וצ"ל שנת תרמ"ו. תשובה זו, והדיון על עזה וישובי דרום הארץ האם הם חייבים ביום טוב אחד או שנים, ראה: הרב יצחק יוסף, שביעית והלכותיה, ירושלים תשס"א, עמ' עא-עה.

14. שו"ת ציץ אליעזר ח"ג סי' כג ס"ק ו ד"ה וכן בספר פרי האדמה. ראה עוד: שו"ת ציץ אליעזר ח"ז סי' מח, אורחות המשפטים פרק יב. פוסקים נוספים כתבו בפשטות שבעזה נהגו יום אחד: הרב יאשיהו פינטו, שו"ת נבחר מכסף או"ח סי' ה; הרב יהוסף שוארץ, שו"ת דברי יהוסף סי' א.

הרב יהודה זולדן

ג. יום טוב בחבל עזה

עד כאן עסקנו בדינה של העיר עזה, שיהודים ישבו בה מאז ימות יהושע בן נון. מה דין הישובים החדשים שקמו בחבל עזה, שם לא היה מנהג מתקופת קודמות שהרי לא ישבו שם? לשיטת הריטב"א כל מקום שהוא בתוך גבולות א"י של כיבוש ראשון עושים יו"ט אחד, אזי גם שם ינהגו כך. אך לשיטת הרמב"ם הדבר תלוי במנהג המקום וכיון שלא היה ישוב במקום יש לראות מקומות אלו כמקומות ישוב במדבר ארץ ישראל לגביהם פסק הרמב"ם הל' קידוש החודש ה, יב (קריטריון ה' לעיל):

מקום שבינו ובין ירושלים עשרה ימים או פחות מעשרה והוא סוריה או חוץ לארץ ואין להם מנהג, או שהוא עיר שנתחדשה במדבר ארץ ישראל או מקום ששכנו בו ישראל עתה, עושים שני ימים כמנהג רוב העולם.

לכאורה, לשיטת הרמב"ם בישובים החדשים בחבל עזה יצטרכו לנהוג יומים. נראה שיש לפשוט שאלה זו, ע"פ תשובה שניתנה לשאלה אחרת דומה. כשקמו הישובים החדשים בנגב בערבה ובאילת, התעוררה גם שם אותה שאלה, כיצד יש לנהוג במקום מדבריות שבארץ ישראל?

הרב יחיאל מיכל טיקוצ'נסקי מרבניה של ירושלים כותב שהוא שלח שאלה זו לשמונה עשרה רבנים מרבני ארץ ישראל מבלי לציין את שמות כולם, ומסקנת רובם הוא שישובי הנגב יעשו יום אחד.¹⁵ הוא מביא בקצרה את תשובותיהם של שלושה רבנים בלבד: הריא"ה הרצוג,¹⁶ החזון איש¹⁷ והרב בצמ"ח עוזיאל.¹⁸ שלושתם פסקו שיש לנהוג כשיטת הריטב"א ולא כרמב"ם.

15. עיר הקודש והמקדש ח"ג פרק יט. כמובא לעיל, סבו הרב שמואל סלנט, נשאל גם כן על יום טוב שני בעיר עזה.

16. תשובתו המלאה מופיעה בספרו פסקים וכתבים שו"ת או"ח ח"ב סי' פח.

17. חזון איש או"ח סי' קלב.

18. שו"ת משפטי עוזיאל, או"ח סימן סו. הרב בצמ"ח עוזיאל עסק כבר בשנת תרצ"ו, בשאלה זו. ראה: שו"ת פסקי עוזיאל בשאלות הזמן, סימן כג.

יום טוב שני בגוש קטיף

הריא"ה הרצוג מסיק שאכן לפי הרמב"ם יש לנהוג יומים במקומות ישוב חדשים במדבר ארץ ישראל. אלא שכותב שלא מצינו בארץ ישראל עצמה מקומות שנוהגים בהם יומים:

והנה הבנת דברי הרמב"ם בהלכות אלו קשה מאוד והרבה אקהייתא יש להקהות בהם, וצריך עיון בכתבי יד עתיקים שמא חל שיבוש בהעתקתם, עכ"פ גדול כוחו של הריטב"א ז"ל אף נגד הרמב"ם, עד שנדון דבר זה לספק פלוגתא, ונאמר ספיקא דרבנן לקולא.

ישנם עוד פוסקים שאליהם שלח הרי"מ טיקוצ'נסקי את שאלתו, ולא הביא את תשובותיהם בספרו, ונמצאו בספרי אותם פוסקים.

הרב עובדיה הדאיה¹⁹ טוען שכוונת הרמב"ם: "עיר שנתחדשה במדבר א"י או מקום ששכנו בו ישראל עתה", היא למקומות שלא נכבשו ע"י עולי מצרים ולא ע"י עולי בבל, או מקומות שעד עתה גרו בו גויים. במקומות אלו נוהגים יומים. הם נקראים ארץ ישראל כי הם הובטחו לאברהם אבינו. הרב הדאיה נותן נימוקים נוספים מדוע לדעתו יש לנהוג במקומות ישוב שנכבשו ע"י צה"ל ל יום אחד, ובפרט במקומות שלא היה בהם ישוב מעולם. לדעתו, אם ננהג בהם יומיים, יחשבו שמקומות אלו הם מחו"ל ויזלזלו בהם בתרומות ובמעשרות. בנוסף לכך גם אומות העולם יראו שאנו לא מתייחסים למקומות אלו כארץ ישראל לכל דבר:

והנה מצינו לרז"ל שחששו מאוד על ישוב ארץ ישראל, וכעת במו ידיו אנו מפסידים זכויותינו בארצנו, וממעטים חלקי גבולותיה בידינו אנו, ואין לך חורבן ארץ ישראל יותר מזה.

הרב הדאיה מציין גם לדברי הריטב"א שדין יו"ט שני הוא אכן של הגלויות ולא של ארץ ישראל, ומאריך להוכיח שכך הוא גם על פי הקבלה. הרב בצמ"ח עוזיאל והרב טיקוצ'נסקי השיבו על נימוקיו הנוספים ובתשובתו שם מאריך

19. שו"ת ישכיל עבדי ח"ו או"ח סי' ב.

הרב יהודה זולדן

הרב הדאיה להשיב ולהסביר את דבריו. גם מדבריו של הרב הדאיה עולה שיש קושי בהסברת הרמב"ם, ונטית לבו לפסוק כריטב"א.

הרב שלמה זלמן אויערבך²⁰ כתב לריא"ה הרצוג ולרי"מ טיקוצ'נסקי תשובה, וגם לפיו המנהג הוא לא כרמב"ם אלא כריטב"א, ומציין שם שהרמ"ם כשר כתב מאמר והוכיח שיש עוד ראשונים הסוברים כריטב"א, אם כי ציין שמדברי הכפתור ופרח (פרק נא, עמ' תרפ"ג מהדורת לונץ) עולה שבא"י נהגו כרמב"ם שהרי כתב שבלוד נהגו יום אחד, וברמלה נהגו יומים.²¹

גם הרב אליעזר ולדנברג,²² ענה תשובה לרי"מ טיקוצ'נסקי, ומסיק להלכה על פי שיטת הרמב"ם שגם במקומות ישוב חדשים במדבר א"י שאפילו יש ספק אם הגיעו השלוחים לשם נוהגים יום אחד, ורק במקום שברור שלא הגיעו לשם השלוחין עושים יומים.

חריג בתשובתו הוא הרב שלמה גורן בתשובה לחיילים.²³ הוא מציין את מחלוקת הריטב"א והרמב"ם ולא מכריע ביניהם. לפיו, לפוסקים כרמב"ם יש לנהוג באילת ובערבה יום טוב שני. לפיו, חיילים שאין אילת והערבה מקום מגוריהם, ינהגו בכל מקרה יום אחד.²⁴

20. שו"ת מנחת שלמה חלק ב סי' מד.

21. בדברי הכפ"פ בענין יו"ט שני ברמלה וביפו, ראה: הרב יוסף ליברמן, שו"ת משנת יוסף חלק א סי' מט; הרב צבי מיכל שפירא, שו"ת ציץ הקודש, סי' מא-מב; נוסף עוד שבספר מבקשי תורה לזכרו של הרש"ז אויערבך (ח"א עמ' תנד-תנה) מסופר שהחזון איש היה מחמיר בבני ברק ביום טוב שני במלאכות דאוריתא ושבות חמור. (אם כי עי' בחזו"א שביעית גיח בסופו). בעל הקהילות יעקב היה מחמיר בבני ברק שלא לכתוב ביום טוב שני וזאת מפני שבמקום זה לא היה ישוב. ע"ע בספר יום טוב שני כהלכתו (עמ' רפ ושנא). במקראי קודש (ח"ב עמ' קצו) כתב הרצ"פ פרנק שמי שמחמיר ביו"ט שני שלא לעשות מלאכה בשכונת מקור ברוך בירושלים, עובר על בל תוסיף, מפני שהבתים והשכונות החדשות הם חלק מהעיר הנוהגת יום אחד. מקורות נוספים (אנצקלופדיה תלמודית כרך כג עמ' קג-קד).

22. לעיל הע' 14.

23. משנת המדינה עמ' 171; פסקי הלכות צבא עמ' 113-115.

24. הרב אברהם אבידן שבת ומועד בצה"ל, עמ' שכא-שכב, דן ביחס לחיילי צה"ל ששהו בבירות כיצד עליהם לנהוג ביחס ליו"ט שני של גליות. בתשובתו מציין את מחלוקת הריטב"א והרמב"ם, ומוסיף שהחזון איש והרב הרצוג פסקו כריטב"א. אך הרש"ז

יום טוב שני בגוש קטיף

נראה שיש להסביר את הרמב"ם באופן אחר, וגם לפיו מקומות ישוב חדשים במקומות מסוימים בארץ ישראל ינהגו יום אחד. יסוד הדברים בדברי הרב צבי פסח פרנק הפוסק שהנגב ואילת הם בכלל א"י, ונוהגים יום אחד. כך על פי הריטב"א.²⁵ לפיו, גם לרמב"ם יש לעשות יומים רק כשברור שלא היה שם ישוב יהודי או שברור שישבו שם גוים, אך מספק אין להחמיר. בביאור דבריו יש לעיין ברמב"ם, הכותב שהקריטריון הקובע הוא הידיעה או המסורת אם השלוחים הגיעו לשם. וכך כותב הרמב"ם בהלכות קידוש החודש ה, ט:

אין עשית יום טוב אחד תלויה בקרבת מקום. כיצד? אם יהיה מקום בינו ובין ירושלים מהלך חמישה ימים או פחות שבודאי אפשר שיגיעו להן שליחים, אין אומרים שאנשי מקום זה עושים יום טוב אחד, שמי יאמר לנו שהיו השלוחים יוצאים למקום זה, שמא לא היו שלוחין יוצאים למקום זה מפני שלא היו שם ישראל, ואחר שחזרו לקבוע על החשבון ישבו שם ישראלים שהם חייבים לעשות שני ימים, או מפני שהיה יום בדרך כדרך שהיה בין יהודה וגליל בימי חכמי המשנה, או מפני שהיו הכותין מונעין את השלוחין לעבור ביניהן.

יש מקום להבין שכונת הרמב"ם בהלכה ט, ובהלכה יב: "שעיר שנתחדשה במדבר ארץ ישראל או מקום ששכנו בו ישראל עתה עושים יומים כמנהג רוב העולם", כוונתו למקומות שברור לנו שהשלוחין לא היו מגיעים אליו כלל או לא היו עוברים דרך שם. אין לצפות שהשלוחין יגיעו לכל גבעה או לכל הר בארץ ישראל, או אף לכל קבוצת יהודים שיושבת בכל מקום. הכוונה היא

אויערבך השיב לו שבכל זאת חיילי צה"ל בבירות ינהגו בצנעא יום שני של גלויות וזאת בשל תשובת הרמב"ם (פאר הדור סי' קו) שבני צור עושים יומים, ואם כן קל וחומר לבירות שמרוחקת מהם, ואכן כך מנהג יהודי בירות. וכותב הרב אבידן שמכאן יוצא שפסק הרמב"ם בזה דוחה את שיטת הריטב"א ופלא שהפוסקים שדנו בשאלת הנגב לא הביאו את התקדים של צור. אך יש להשיב על טענה זו. לבני צור היה ספק במנהגם, והם שאלו את הרמב"ם כיצד לנהוג. לו הם היו שואלים את הריטב"א היו מקבלים תשובה אחרת. לכן אין להביא מתקדים זה ראיה, מאחר ששאלתם הופנתה לרמב"ם.
25. מקראי קודש, פסח ח"ב עמ' קצו.

הרב יהודה זולדן

שהשלוחים היו מגיעים לאזור מסוים ושם כבר היתה נפוצה הידיעה מתי התקדש החודש. רק במקומות חדשים שהשלוחין אף לא היו עוברים ולא היו מגיעים כלל לאזור, אז עושים יומיים. אבל במקומות שאין אנו בטוחים שהגיעו לשם, אבל בהחלט יתכן שכן הגיעו מאחר שהם היו באזור, מניין לנו לפסוק שינהגו יומיים.²⁶ בשו"ת הרמב"ם (בלאו סי' קכה) כותב:

כל מקום שלא יתבאר לנו בביאור ללא ספק שהיו שלוחין באים אליהם חייבים לעשות שני ימים טובים.

יש לפרש כונתו שהם לא היו כלל באזור ולכן יש לעשות יומיים. אך אם ידוע שהיו באזור, זה נחשב כמקום שהשלוחין היו בו. למרות שלא כל אחד מישראל שמע את דבריהם. אמנם הרמב"ם (הל' קידוש החודש ג, יד) פוסק ששליחי בית הדין המודיעים בקהילות ישראל מתי התקדש החודש, הם על תקן עדים ומכאן שכל אחד צריך לשמוע את דבריהם. וכך דבריו:

אין השלוחים צריכים להיות שנים, אלא אפילו אחד נאמן. ולא שליח בלבד, אלא אפילו תגר משאר העם שבא כדרכו ואמר אני שמעתי מפי בית דין שקדשו את החודש ביום פלוני נאמן, ומתקינים את המועדות על פיו שדבר זה העשוי להגלות הוא, ועד אחד כשר נאמן עליו.²⁷

נראה אם כן שאין צורך שכל אדם מישראל ישמע בצורה ישירה מפי שלוחי בית דין מתי קדשו את החודש. מסתבר שכששליחים הגיעו למקום מסוים והודיעו מתי התקדש החודש הדבר מספיק ואין צורך שכל אחד ישמע אותם. לעניננו מספיק שיש מסורת או שידוע שהשלוחים היו מגיעים לאזור. מהדוגמאות הרבות שהרמב"ם הביא עולה שהשלוחין היו יוצאים

26. ע"ע במהרש"א לפסחים נא ע"ב בד"ה כגון.

27. האחרונים דנו רבות דברי הרמב"ם הללו, המנחת חינוך (סוף מצוה ד) שואל מדוע סיים הרמב"ם: "ועד כשר נאמן" הלא הרמב"ם (הל' עדות ה, ג) פוסק שכל מקום שעד אחד נאמן, אשה ופסול גם כן נאמנים. ונשאר בצ"ע. ע"י עוד במנחת חינוך (מצוה שא אות ב). עוד עסקו בדברי הרמב"ם - הטורי אבן והאמרי ברוך והשפת אמת בראש השנה (כב ע"ב). ע"י עוד בריב"ש (סי' קנה) ובתשב"ץ (ח"א סי' פב-פג). בשו"ת חתם סופר (אה"ע סי' צד ד"ה נחזור), משמע שיש צורך בעד כשר מטעם נאמנות אך לא מתורת עדות.

יום טוב שני בגוש קטיף

מירושלים דרך אשקלון לכיון מצרים. ואם היה ברור לנו מקודם שהמנהג בעזה הוא לעשות יום אחד הרי שגם סביבותיה ינהגו כך שהרי השלוחים היו מגיעים לאזור זה. לעיל הזכרנו את דברי ר' יעקב עמדין (מור וקציעה או"ח סי' שח) הכותב שהשלוחים לא היו מגיעים לעזה וסביבותיה בשל קרבתם הגדולה לבית הדין. דבריו מחזקים את הנחתנו לעיל שאין צורך שהשלוחים יגיעו לכל קבוצת יהודים שנמצאו בכל מקום בארץ אלא מספיק שהשלוחים הגיעו לאזור. אשר על כן, גם במקומות ישוב חדשים בארץ ישראל כמו ישובי חבל עזה שהם בסביבות העיר עזה, בהם לא ישבו יהודים בתקופות קודמות, כיון שבכל זאת השלוחים היו מגיעים לאזור, הרי שגם לשיטת הרמב"ם יש לנהוג רק יום אחד.

סיכום

- א. גבולות ארץ ישראל לענין יום טוב שני של גלויות שנוי במחלוקת ראשונים. לרמב"ם בא"י בגבולות בית שני נוהגים תמיד יום אחד ומחוץ לגבולות אלו עד מרחק עשרה ימים תלוי אם הגיעו שלוחים לשם ומה מנהגם במקום יום או יומים. במקום שלא הגיעו לשם השליחים בודאות, עושים יומים. לריטב"א ולגאונים בגבולות בית ראשון עושים יום אחד ומחוץ להם יומים, וממילא כך גם בעזה.
- ב. המנהג בעיר עזה היה לעשות יום אחד. כך עולה ממספר תשובות בפוסקים – הרדב"ז, הרב יאשיהו פינטו, הרלב"ח, פאת השולחן, ר' יהוסף שורץ, הרב בצמ"ח עוזיאל, הרב עובדיה הזיה והרב אליעזר ולדינברג.
- ג. גם בסביבות העיר עזה יש לנהוג יום אחד על פי שיטת הריטב"א, ואף לפי שיטת הרמב"ם, מפני שהשלוחים היו מגיעים לאזור זה.